

Литература

1. Л. Петрановская. Как ты себя ведешь или 10 шагов по изменению трудного поведения. Пособие для приемных родителей. - АНО «Студио-Диалог» .- 2009
2. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска: Учебное пособие для студ.высш.пед.учеб.заведений/ Л.Я. Олиференко, Т.И. Шульга, И.Ф. Дементьева. – М.: Академия, 2002.
3. А.Андрейко.Конструктивні батьківські установки. Тренінг // Психолог . – 2012. – № 4 (484) , С.32-46

Троян К. А.
Шматок І. О.

Рівень особистісної креативності вчителів сучасних шкіл

На сьогодні стає актуальною проблема творчого розвитку особистості. Вміння творчо підходити до вирішення різноманітних проблем та задач чи не основна вимога сучасного суспільства. Саме тому перед сучасною освітньою системою постає проблема розвитку творчих особистостей, адже майбутнє нашої і багатьох інших держав залежить саме від творчих людей. На превеликий жаль сучасні школи орієнтуються на кількість знань, а не на їх якість.

Безперечно особистість вчителя є ключовим фактором навчання. Саме вчитель ставить мету, завдання, цілі навчання. Формує мотивації навчання, ставить задачі у відповідності до рівня набутих знань та індивідуальних особливостей учнів. Тож вчитель в процесі навчання сприяє розвитку креативності учня розвиненню його творчого потенціалу та нахилів. Значну роль в розвитку креативності учнів відіграє їх взаємодія з вчителем.

На думку дослідників даного питання (А.М. Леонтєва, Д. Адкінсона, Ю.М. Орлова, А.К. Маркової, Я.А. Пономарьова, Д.А. Богоявленської, В.Н. Дружиніна, К. Тейлора, М.В. Купріна, А. Маслоу, Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна та інших) щоб забезпечити розвиток креативності учнів вчитель сам має бути креативним, тобто мати високий творчий потенціал постійно працювати над ним, розвивати його та вміло ним користуватися, займатися творчістю [5].

Видатний американський психолог Абрахам Маслоу вважав що креативність це творча направленість, природно притаманна всім і яка втрачається більшістю під впливом системи виховання, освіти й соціальної практики.

На думку Еліса Пола Торренса, креативність включає в себе підвищену чутливість до проблем, дефіциту чи протиріччя знань, дії по визначенню цих проблем, по пошуку їх рішень на основі висунення гіпотез, по перевірці та зміні гіпотез, по формулюванню результату рішення [1].

Проблема креативності тривалий час стоїть в центрі уваги зарубіжних і вітчизняних психологів. В англійській літературі, як правило, терміном «creativity» позначають все те, що має безпосередню причетність до створення чогось нового; власне процес такого створення; продукт цього процесу; його суб'єкт; обставини, в яких творчий процес відбувається; чинники, які його обумовлюють тощо, тобто «креативність» трактується як поняття синонімічне «творчості». У Психологічному словнику креативність розуміється з точки зору творчої продуктивності, як «...здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації» [6].

Суть креативності як психологічної властивості зводиться, за Я. Пономарьовим, до інтелектуальної активності і чутливості до побічних продуктів власної діяльності. Творча людина бачить побічні результати, які є творенням нового, а нетворча бачить лише результати щодо досягнення мети, проходячи повз новизну. Ф. Баррон і Д. Харрінгтон, підбиваючи підсумки досліджень у галузі креативності з 1970 по 1980 роки, зробили такі узагальнення відомостей про креативність:

1. Креативність — це здатність адаптивно реагувати на потребу нових підходів і продуктів. Ця здатність дозволяє також усвідомлювати нове в бутті, хоча сам процес може мати як свідомий, так і несвідомий характер; здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації.

2. Створення нового творчого продукту багато в чому залежить від особистості творця і сили його внутрішньої мотивації.

3. Особливостями творчого процесу, продукту та особистості є їхня оригінальність, валідність, адекватність задачі і придатність — естетична, екологічна, оптимальність форми, правильність та оригінальність на даний момент.

4. Креативні продукти можуть бути дуже різноманітні за природою: нове вирішення проблеми в математиці, відкриття хімічного процесу, створення музики, картини чи поеми, нової філософської чи релігійної системи, нововведення у правознавстві, свіже рішення соціальних проблем тощо [3].

Аналізуючи сучасні дослідження цього явища, можна зробити висновок, що не існує однозначної відповіді на запитання: чи існує взагалі креативність, чи вона є науковим конструктом, чи є самостійним процесом креативності, чи креативність — це сума інших психічних процесів? Один з аргументів на користь останнього підходу полягає в когнітивній теорії «вроджених структур» (Н. Хомський, Дж. Фодор), яка стверджує, що не

можна створити щось з нічого, тобто повз існуючі структури, а процес вирішення творчих задач описується як взаємодія інших процесів (мислення, пам'ять тощо).

Якщо Дж. Гілфорд і П. Торренс розглядають креативність як здатність до творчого (дивергентного) мислення, то Ф. Баррон вважає центральним процес уяви і символізації, визначаючи креативність «як внутрішній процес, який спонтанно продовжується в дії». Р. Стернберг підкреслює важливість здібності створювати «продуктивні метафори», С. Меднік вважає, що в основі креативності лежить здатність виходити за рамки стереотипних асоціацій, працювати з широким семантичним полем [1].

Велике місце у дослідженнях креативності посідає визначення ролі цілеутворення. Більшість дослідників вважають, що творчий процес — це форма діяльності в проблемному пошуку, свідомо та цілеспрямована спроба розширити наявні межі знань, усунути обмеження (Ф. Баррон, Д. Харрінгтон, М. Шикшентмихалий, Х. Гарднер, Х. Грубер, С. Девіс, Д. Перкінс).

З іншого боку, існує точка зору, згідно з якою творчі продукти є результатом випадкових змін стадій креативного процесу (Д. Фелдман, П. Ленглі, Р. Джонс, С. Тейлор).

Проміжна позиція полягає у тому, що креативний процес викликається невдалою спробою пояснення або гіпотезою, яка не підтвердилася, або спробою прорватися за допомогою самоорганізації крізь наявний хаос (Ф. Баррон, Д. Фелдман, Х. Гарднер, П. Торранс, Р. Візберг).

Інші автори ігнорують роль несвідомого у творчості. Окрема точка зору відводить несвідомим процесам певну роль. Зокрема, П. Ленглі та Р. Джонс приписують важливу роль несвідомим елементам у контексті активації пам'яті, яка відповідає творчому натхненню і робить доступною ту інформацію, яка свідомо не використовується.

У дослідженні креативності психологічна наука часто спирається на вивчення продуктів творчості через аналіз текстів. Цю практику започаткував В. Вундт.

Дослідники, що беруть за основу когнітивні уявлення про креативність, розглядають як її найважливіші атрибути оригінальність, корисність та актуальну можливість застосування. Креативність вони тлумачать як дивергентне мислення, на протипагу інтелекту як конвергентному мисленню.

Дослідження, зосереджені на креативності особистості, охоплюють;

- дослідження рис і мотивів креативних особистостей;
- дослідження Я у зв'язку з креативністю;
- вивчення креативності в контексті самоактуалізації;
- дослідження психопатологічних чи близьких до патології феноменів.

Багатоаспектними є і дослідження індивідуальних рис осіб, які творчо проявили себе. Результатами їх є твердження: креативність - радше

генеральна риса особистості; креативні особи поєднують, на перший погляд, взаємовиключні особливості. Зокрема, вони наділені фізичною енергією, але спокійні; суворі і наївні; відповідальні і безвідповідальні; змішують фантазії і реальність; виявляють особливості інтровертів та екстравертів; скромні і горді тощо.

У цьому переліку рис креативних особистостей також є: самодисципліна, здатність відкласти задоволення, незалежність думок, терпимість до невизначеності, високий ступінь автономності, відсутність статевих стереотипів, інтернальний локус контролю, схильність до ризику, високий рівень самоініціації і прагнення виконати завдання якнайкраще.

Найдоведенішими рисами особистості креативних людей у сфері науки й мистецтва називають (Р.-Б. Кеттел) шизотимію, радикалізм, інтроверсію, домінування [7].

Деякі автори намагаються розробити типології креативних особистостей. Наприклад, Ф. Фарлі виокремлює Т-особистість - шукача збудження, який може або досягати високого рівня креативності, або демонструвати деструктивну, навіть кримінальну поведінку.

Дослідження характеру взаємозв'язків креативності та особистісного Я підтверджують наявність у креативних людей високої його сили.

Розрізняють також малу (особистісну) креативність, яка стосується повсякденних ситуацій, і велику (історичну) креативність, результатами якої бувають досягнення, які істотно вплинули на культуру й суспільство. Креативність у руслі самоактуалізації є особистісною креативністю, природною тенденцією до особистісного балансу, психічного здоров'я і самоактуалізації (А. Адлер, А. Маслоу і К. Роджерс) [5].

А. Адлер убачав креативність Я у свободі вибору між альтернативними життєвими стилями і цілями. Хоча цілі можуть бути ініційовані спадковістю і культурними чинниками, мета виникає завдяки креативній силі індивідуальності.

За А. Маслоу, самоактуалізуючись, особистість проявляє інтегрованість і долає розщепленість, стає від-критішою для досвіду, спонтанною, дотепною, трансцендентною і незалежною від нижчих потреб, розкриває свої можливості. Креативність є однією з важливих характеристик самоактуалізації. Маслоу трактував креативність як якість, котру можна застосувати до будь-якого завдання в житті.

Мала креативність пов'язана з креативністю у мистецтві й літературі. Дослідники вивчають вплив життєвих обставин на творчий процес. Результати глибинних інтерв'ю свідчать про вплив на митців істотних подій, переживань, досвіду і спогадів.

Дж.-П. Гілфорд основними параметрами креативності вважає: оригінальність - здатність продукувати віддалені асоціації, незвичайні відповіді; семантичну гнучкість - здатність виокремлювати функцію об'єкта і пропонувати його нове використання; образну адаптивну гнучкість -

здатність змінити форму стимулу так, щоб побачити в ньому нові ознаки й можливості для використання; семантичну спонтанну гнучкість - здатність продукувати різноманітні ідеї в нерегламентованій ситуації. У структуру креативності він не включав загального інтелекту. Пізніше Гілфорд вів мову і про здібність виявляти і формулювати проблему; генерувати багато ідей; гнучкість - здібність продукувати різні ідеї; оригінальність - здатність реагувати на подразники нестандартно; здатність удосконалювати об'єкт, додаючи деталі; здатність вирішувати проблеми, тобто до аналізу й синтезу.

За твердженням Е. Фромма, креативність - це здатність дивувати, знаходити рішення в нестандартній ситуації, спрямованість на нове і вміння глибоко усвідомлювати власний досвід. До основних характеристик креативного мислення він зараховував: продуктивність - багатство ідей, асоціацій, варіантів вирішення проблеми; гнучкість - здатність швидко змінювати способи дії, легко переходити від одного класу об'єктів до іншого; оригінальність - рідкісність, унікальність, незвичайність способу розв'язання проблем [2].

Зовнішні чинники можуть сприяти розвитку креативних здібностей дитини чи гальмувати його. Такими стимулювальними факторами, за словами Е. Торренса, є:

- орієнтація на потребу творчого розв'язання проблем;
- відсутність перешкод для проявів спонтанності й ініціативи;
- створення можливості маніпулювати предметами і висловлювати варіативні думки;
- авчання уважному ставленню до сигналів навколишнього середовища;
- виховні впливи, спрямовані на визнання дитиною цінності креативних рис своєї особистості.

До гальмівних факторів він зараховував:

- орієнтацію на успіх, побоювання дати неправильну відповідь;
- підсилену орієнтацію на думку однолітків, побоювання звинувачень у незвичайності;
- заборону запитань і обмеження ініціативи;
- надмірну фіксацію на стереотипах статевої ролі;
- уявлення про дивергентне мислення як про відхилення від норми;
- жорстке розмежування трудової та ігрової діяльності.

Дж. Гауен вважав креативність однією зі сфер обдарованості. Обдарована дитина допитлива, демонструє високий енергетичний рівень (високу продуктивність, інтерес до безлічі речей); часто діє по-своєму (незалежна, некомформна); винахідлива у всьому; здатна по-різному оцінити ситуацію тощо [1].

Дослідження креативності ґрунтується переважно на структурній моделі Дж. Гілфорда, за якою креативність вимірюється за допомогою не менше 27 факторів, кожний із яких досліджують з використанням

спеціальних завдань; одномірній моделі креативності Е. Торренса, згідно з якою можна застосовувати завдання з одночасним вимірюванням не менш ніж трьох основних факторів креативного мислення - продуктивності, гнучкості, оригінальності.

Отже, *креативність* (від англ. Creative — творчий) — це творчі здібності індивіда які характеризуються готовністю до прийняття і створення нових ідей, які відхиляються від традиційних чи прийнятих схем мислення і входять в структуру обдарованості в якості незалежного фактора, а також здібності вирішувати проблеми, які виникають в середині статичних систем.

Для оцінки рівня креативності було використано методика «Діагностики особистісної креативності» О.Є. Тунік, яка дозволяє визначити рівень креативності вчителів сучасних шкіл. В діагностичному дослідженні взяли участь дві школи:

10. міська — Криворізька спеціалізована школа №9 з поглибленим вивченням суспільно-економічних дисциплін (КСШ№9);

11. сільська — середня загальноосвітня школа з гуманітарним профілем села Дніпровокам'янка (СЗШ)

Методика «Діагностики особистісної креативності» О.Є. Тунік [7] дозволяє визначити рівень креативності особистості за наступними особливостями:

– уява (суб'єкт з розвинуеною уявою: вигадує розповіді про місця, які він ніколи не бачив; уявляє, як інші вирішуватимуть проблему, котру він вирішив сам; мріє про різноманітні місця та речі; полюбляє думати про явища, з якими не стикався; бачить зображене на картинах і малюнках, незвично, не так, як інші; часто дивується різноманітним ідеям і подіям);

– складність (суб'єкт, орієнтований на пізнання складних явищ, виявляє цікавість до складних речей та ідей; полюбляє ставити перед собою складні задачі; полюбляє вивчати щось без сторонньої допомоги; виявляє настирливість для досягнення своєї мети; пропонує занадто складні шляхи вирішення проблеми, ніж це здається необхідним; йому подобаються складні завдання);

– схильність до ризику (проявляється в тому, що суб'єкт буде відстоювати свої ідеї не звертаючи уваги на реакцію інших; ставить перед собою високі цілі і намагатиметься їх втілити в життя; припускає для себе можливість помилок і провалів; полюбляє вивчати нові речі чи ідеї; не надто переймається через несхвалення інших; надає перевагу шансу ризикнути, щоб дізнатися, що з цього вийде);

– цікавість (суб'єкт з вираженою цікавістю частіше запитує всіх і про все; йому до вподоби вивчати стійкість механічних речей; постійно шукає нові шляхи мислення; полюбляє вивчати нові речі та ідеї; шукає різні можливості вирішення задач; вивчає книги, ігри, картини та інше, щоб дізнатися якомога більше).

Актуальні проблеми психології в закладах освіти

Порівняльний аналіз результатів діагностики рівня особистісної креативності вчителів шкіл наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати діагностики рівня особистісної креативності вчителів
(середні значення)

Особливість	КСШ №9	СЗШ	Нормативні значення
Уява	9,58	6,83	13 – 18
Складність	13,42	14,08	15 – 19
Схильність до ризику	17,75	12,33	16 - 18
Цікавість	16,17	15,00	15 – 19
Загальний рівень	56,92	48,24	59 - 76

Як бачимо з таблиці 1 загальний рівень креативності вищий в міській школі. Встановлено також, що вчителі міських шкіл виявляють більшу схильність до ризику (середній показник – 17,75 балів, в межах норми проти 12,33 у сільських вчителів, що є нижче норми) та цікавість (16,17 балів, також в межах норми), в той час як вчителі сільської школи виявляють дещо більшу схильність до складності (14,08 проти 13,42 балів, хоча обидва показники є меншими за норму). Представники обох шкіл продемонстрували значно нижчий за норму рівень розвитку уяви (9,58 балів у вчителів КСШ №9 та 6,83 у вчителів СЗШ при нормі 13 – 18 балів).

Таким чином, можна відзначити, що результати діагностики рівня особистісної креативності вчителів міської школи є ближчими до норми, окрім показника розвитку уяви, тоді як вчителі сільської школи мають дещо нижчі за норму результати.

Далі розглянемо відсоткове співвідношення між вчителями з високим середнім та низьким рівнем особистісної креативності, для цього скористаємось наступною таблицею (таблиця 2):

Таблиця 2

Розподіл вчителів за рівнем креативності

Рівень креативності	КСШ №9	СЗШ
Високий	41,7	16,7
Середній	41,7	33,3
Низький	16,7	50,0

Таблиця яскраво ілюструє ту ситуацію, що кількість вчителів, що мають високий та середній рівень особистісної креативності в міській школі значно більша, ніж у сільській.

Провівши діагностику розвитку особистісної креативності вчителів, ми можемо зробити наступні висновки:

1. Представники і сільської і міської шкіл знаходяться у постійному творчому пошуку, вони безперервно шукають нові шляхи мислення; полюбляють вивчати нові речі та ідеї; шукають різні можливості вирішення задач.

2. Вчителі міської школи більше готові відстоювати свої ідеї не звертаючи уваги на реакцію інших; припускають для себе можливість помилок і провалів; надають перевагу шансу ризикнути, щоб дізнатися, що з цього вийде.

3. Вчителі сільської школи частіше вивчають щось без сторонньої допомоги; інколи пропонують занадто складні шляхи вирішення проблеми, ніж це здається необхідним. Напевно, через обмеженість можливості звернутися по допомогу.

4. Невисокі значення рівня розвитку уяви в обох групах вказують на можливу наявність емоційних проблем або брак часу, потрібного на формування і обмірковування нових образів та поглядів.

Отже, питання особистісної креативності останнім часом набуває все більшої актуальності, адже креативність в наш час значно впливає на розвиток науки і техніки. У зв'язку з цим зростає попит на креативних та творчих особистостей, розвиток і виховання яких напряму залежить від вчителів і від школи загалом.

Література

1. Torrance E. P. Guiding creative talent – Englewood Cliffs / E. P. Torrance. — NY: Prentice-Hall, 1964.
2. Березина Т.Н. Интеллект и креативность / Т.Н. Березина. - Эдип, 2008, № 3, С. 92-101.
3. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей / Д.Б. Богоявленская. - М.: «Академия».
4. Козляковський П.А. Загальна психологія: навчальний посібник. Том II / П.А. Козляковський. - Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2004.
5. Малахова, И.А. Развитие личности: в 2 ч. / И.А. Малахова.- Минск, 2002.
6. Мещеряков Б. Большой психологический словарь / Б.Мещеряков, В.Зинченко. - М. 2004
7. Диагностика личностной креативности (Е.Е.Туник) / Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., 2002. С.59-64.
8. Ярошевский М.Г. Психология творчества и творчество в психологии / М.Г.Ярошевский. – Вопросы психологии, №6, 1985 – С. 14 – 24.